
Прилози
настави српског језика и књижевности
Број VII • Бања Лука 2018

Издавач

Друштво наставника српског језика и
књижевности Републике Српске

Главни и одговорни уредник
проф. др Зорица Никитовић

Уређивачки одбор
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Зона Мркаљ
проф. др Зорица Никитовић
проф. др Душко Певуља
проф. др Ранко Поповић

Преводи резимеа на енглески језик
проф. др Жељка Бабић

Коректура
аутори радова

Насловна страна
Новак Демоњић

Припрема за штампу
Ведран Чичић

Штампа
Арт принт, Бања Лука

За штампарију
Милан Стијак

Тираж
500

САДРЖАЈ:

ПОДСЈЕЋАЊА

Слободан Јовановић
О културном обрасцу 7

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Миљивој Б. Алановић
Форма значења и значење форме: проблем интерпретације
значења реченице и њених чланова 19

Владан З. Јовановић
Основа (-)слов(-) и њене проширене варијанте (-)словес-, -словље,
-слов(и)је у морфемској и творбеној структури српског језика 37

Душко Певуља
Приповједач и његова обличја
Ка једној могућој типологији приповједачеве позиције у
наративним текстовима 51

Мирјана М. Лукић
Пјесништво Јакова Шантића 79

ЧАС СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Бранка Брчкало, Душан Пејић
Индивидуализација наставе граматике примјеном задатака
на три нивоа сложености 97

Жарко Б. Вељковић, Нина Санадер
На Пештеру или на Пештери? 119

Радана Лукајић
Странац Албера Камија: О ђорсокаку апсурда 125

ОСНОВА (-)СЛОВ(-) И ЊЕНЕ ПРОШИРЕНЕ ВАРИЈАНТЕ (-)СЛОВЕС-, -СЛОВЉЕ, -СЛОВ(И)ЈЕ У МОРФЕМСКОЈ И ТВОРБЕНОЈ СТРУКТУРИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

У раду се анализирају речи са основом (-)слов- и њеним проширеним варијантама (-) словес-, словље, -слов(и)је из угла морфемске и творбене структуре савременог српског језика. Прво су анализирани речи једноставније морфемске структуре са основом *слов* у своме саставу (глагол *словити*, именица *слово*, придев *словесан*), а потом речи са основама -слов, -словље, -слов(и)је (нпр. *месецослов*, *молићвослов*, *родослов*; *бојословље* / *бојословије*, *језикословље*, *молићвословље*, *обредословље* / *обредословије*, *иразнословље*, *свешћенословље*, *славословље* итд.).

Кључне речи: основа (-)слов(-), проширене варијанте основе: (-)словес-, -словље, -слов(и)је, морфемски састав, творба речи, значење, српски језик.

1. Увод. У српском језику налазимо одређен број речи, углавном функционално маркираних, које у свом саставу имају основу (-)слов- у основној или проширеној морфемској варијанти (словес-, -словље, -слов(и)је). Ове основе јављају се на различитим местима у морфемској структури речи, нпр. као коренска морфема односно творбена основа на коју је додат суфикс (нпр. *словесан*), затим као морфема са лексичким значењем у другом сложеничком делу, нпр. код сложеница на -словље: *славословље*, *бојословље*, *сквернословље*, *иразнословље* и сл. Код другостепених деривата, на пример код творенице *бојословија*, добијеној суфиксацијом, основа (-)слов- творбено-семантички потиче од речи сложене структуре *бојословски*, односно првог дела синтагме *бојословска* (*бојослов-*) *школа* (суфикс -ија) итд. Иако је јасно да се ради о морфеми која је структурно (генетски) и лексички повезана са речју *слово* (данас сачуваној претежно у значењу „писмени знак у писму, азбу-

* vladjovanovic@hotmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, бр. 178009, чији је покровитељ Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ци, који обично одговара одређеном гласу“), речи у којима се ова морфема јавља и творбено значење које у твореницу уноси указује на својеврстан семантички потенцијал морфеме (-)слов(-) коју лексема *слово* са становишта савременог језичког стања нема. Из синхроног савременог угла посматрано, данас нема просте, нетворене речи са основом (-)слов- чије би се значење односило на појмове знања, говора, науке и сл., какво ова основа има у споју са другим творбеним елементима у речима: *блајослов*, *блајословићи*, *бојослов*, *блајословен*, *бојословствовати*, *бојословицање*, *врлинослов*, *злословије*, *злословићи*, *мученикослов*, *обредослован*, *словесности*, *иразнослован*, *иразнословље*, *иреблајословен*, *славословије*, *славословље* итд. Глагол *словићи* у значењу „беседити, говорити“ данас је застарео¹, а, такође, не постоји проста реч других категорија са основом *слов* са овим или њему сличним садржајем.

У домаћој литератури речи са основом (-)слов(-), колико је нама познато, нису биле предмет засебних дериватолошких истраживања, иако су све оне, осим глагола *словићи* и именице *слово*, творенице (додајмо и то да њихов број није занемарљив). Разлог њихове слабије проучености можда лежи у томе што се ради о функционалностилски обележеним речима које нису подједнако познате свим говорницима српског језика, а велики број њих, нажалост, није забележен у описним речницима савременог српског језика иако су у питању речи са компонентом српске православне духовности и културе (уп. РМС; РСЈ). Као један од средишњих циљева у овом раду биће анализа речи са основом (-)слов(-) из угла творбене структуре, значења и употребе у савременом српском језику. Грађа за ово истраживање црпена је из различитих извора, поред осталог из описних и специјалних речника (РСАНУ; РМС; Енц. правосл.), као и из текстова богословског садржаја, будући да у њима има највише забележених примера са основама *-словље* и *-слов(и)је*. Уз примере презете из описних речника, поред скраћенице речника РСАНУ или РМС, наведен је и примарни извор, који је обележен скраћеницом из тога речника. Проширени списак разрешених скраћеница Речника САНУ дат је у 1. књизи овог речника.

2. Терминолошка питања у морфемској и творбеној анализи речи с основом (-)слов(-). Када погледамо морфемски састав речи са основом (-)слов(-), које смо за ову прилику издвојили, уочавамо неколико типова

¹ У Речнику Матице српске глагол *словићи* обележен је квалификатором *заст.*

твореница. Ту су, као прво, творенице са морфемом *слов(ес)*- која има функцију корена речи (и творбене основе) (словесан, словити), затим другостепени и вишестепени деривати, као што су: *бесловесан*, *словесности*, *бесловесности*, *бесловесије* итд., потом речи у којима се морфема (-)слов- и проширене основинске варијанте налазе у функцији везаних основа² у другом сложеничком делу, будући да се помоћу њих граде творенице према одговарајућем творбеном моделу, нпр. *месецослов*, *моливослов*, *родослов* итд. Поменуто везану основу *-слов* у другом делу сложене речи можемо сматрати суфиксоидом, јер у себи садржи значење еквивалентно значењу какве самосталне речи (уп. *-слов* „стручњак, специјалиста“ у *бојослов*, *језикослов* и сл.). Историјски посматрано, сложене речи са везаном основом *-слов* у великој мери представљају калкове према грчком језику, који је сматран узором у срединама византијског црквеног и културног утицаја (уп. Цейтлин 1986: 262). Сама реч *слово*, која је у сличним гласовним варијантама позната свим словенским језицима³, у терминологији православне духовности она представља семантички грецизам, што најбоље илуструје почетак Јев. по Јовану: *исконн бѣ слово* и његов грчки предложак: *'εν αρχητην ο λόγος* (уп. Цейтлин 1986: 212). Пошто се сложено филозофско-религијско значење грчког *λογος* није могло превести на словенски језик, узет је као лексички еквивалент семантички калк⁴ (Цейтлин 1986: 212).

У домаћој литератури о творби речи употреба термина *афиксоид* (префиксоид и суфиксоид) често се тиче интернационалних основа грчког и латинског порекла, које се налазе у првом или другом делу сложене речи, док се код појединих аутора експлицитно пориче могућност

² Под термином везана основа подразумевамо коренски сегмент речи са лексичким значењем, који се никада не јавља самостално, већ као творбени елемент у саставу двеју или више речи. Детаљније о изучености проблема *везаних основа* у српском језику в. у Јовановић 2016: 104–106.

³ Уп. нпр. рус., буг. *слово*, словен., чеш., словач. *slovo*, пољ. *słowo* итд.

⁴ У литератури је истакнута сложеност концепта *слово* (логос), који се развио у библијско-богословској сфери захваљујући контексту *Пролога Јеванђеља по Јовану*. Е. М. Верешчагин, на пример, наводи чак осам „семантичких компонената“ лексема *слово*. Неке од тих компонената као што су „вечност слова“, „его божественно происхождение“ итд. представљају, по нашем мишљењу, особености, карактеристике слова (=Слова) односно логоса (=Логоса), а не значење у ужем смислу (уп. Верешчагин 1997: 37). Позивајући се на резултате поменутог аутора, З. Никитовић (2014: 7) уз појам „семантичка потврда“ употребљава и појам „комплекс асоцијација“ уз именицу *слово*.

да се основе домаћег порекла нађу у функцији суфиксоида.⁵ Међутим, у речима сложене структуре као што су *молишвословље*, *богословље*, *језикословље*, *обредословље*, *природословље*, *свешћенословље*, *славословље* и сл. издваја се елемент домаћег (словенског) порекла *-словље*, који се може сматрати суфиксоидом. У конкретном случају *-словље* уноси у први део сложенице значење „знање о некој (научној) области“. Посматрано из угла реченице, суфиксоид *словље* у језику се не јавља самостално, из чега се закључује да он делом припада афиксалним, несамосталним морфемама са особеном творбеном семантиком. На другој страни, између суфиксоида и основе постоји интерфикс *о*, па се и по граматичком критеријуму суфиксоид разликује од суфикса као афиксалне морфеме (Шанский³ 2010: 299).

3. МОРФЕМСКА И ТВОРБЕНА АНАЛИЗА РЕЧИ С ОСНОВОМ (-)СЛОВ(-). Примери којима располажемо показују да основа (-)слов(-) у речима савременог српског језика заузима различито место у морфемској структури речи, при чему се код изведеница она јавља као коренска морфема (понегде и као творбена основа), док се код сложеница јавља најчешће у другом сложеничком делу као лексичка несамостална морфема са одређеним појмовним значењем. У раду ћемо одвојено анализирати речи са основом (-)слов(-) тако што ћемо анализирати прво речи једноставније морфемске односно творбене структуре (глагол *словити*, именицу *слово*, придев *словесан*). У оквиру ових одељака анализираћемо творенице које су мотивисане поменути речима (у првостепеној или другостепеној деривацији), док ћемо у другом делу рада издвојити и анализирати речи са основом *-слов* и њеним проширеним варијантама *-словље*, *-слов(и)је* у другом делу сложеница.

3.1. Глагол *словити*. У Речнику Матице српске глагол *словити* обележен је квалификатором заст., са наведеним првим значењем „говори-ти“: *Почела су се ња њлемена називајти „Словенима“ јер су моли међу собом словити, њоворити* (Нен. Љ., РМС V, 862). Као творбена основа, глагол *словити* добро се чува у савременом српском језику у глаголу *ословити* „обратити се коме речима, говором“ итд. Историјски (етимолошки) посматрано, од презентског корена глагола *слѣти* словж „heissen, berühmt sein“ створени су инфинитиви на *-ѣти* *словѣти*, *словем* и *-ити*

⁵ „Домаћих суфиксоида нема, а не види се ни како би их могло бити“ (Кланц 2002: 164).

словити, *словим*. Истог корена је прасл. изведеница *slovo, slovese* (Скок III, 288–289, под *sluti*), при чему се може претпоставити да је именица мотивисана глаголом. Говорење је старије од писања и писма, па тако и етник Словен такође је мотивисан глаголском семантиком „онај који слови, говори“.

У савременом српском језику глагол *словити* налази се у другом делу глаголских сложеница насталих слагањем или срастањем. Реч је о следећим сложеницама (комполитима и сраслицама):

блаѡсловити (> *благослов*, *благословљење*; о + *благословити*: *благословити* > *благословљење*, *благословљен* > *благословљеност*) „излити своју милост на некога или на нешто, дати *благослов*“: *И Боѡ блаѡслови Ноја и синове њѡве, и рече им: рађајте се и множише се, и њаунитше земљу* (Дан. Ђ., РСАНУ I: 620).

Према глаголу *блаѡсловити* изведена је глаголска именица *блаѡсловљење* (Мат., РСАНУ I, 620). Такође, од истог глагола изведена је именица са нултим суфиксом *блаѡслов*: „милост коју Бог излива на некога или на нешто; *благостање*, *срећа*“⁶: *Најѡслије одсијече му косу ... и ѡмоли се да би на ѡлаву дјетѡшѡ ... сишао блаѡслов Божји* (Дан. Ђ., РСАНУ I: 618).

Од глагола *блаѡсловити* трпни придев *блаѡсловен* лексикализовао се у права придевска значења: 1. „који је примио *благослов*, на коме је *благослов*“: *Радуј се блаѡдајтна! Госѡод је с ѡбобом, блаѡсловена си ѡи међу женама* (Вук, РСАНУ I, 619), *Вера је једини блаѡсловени ѡемелъ живѡшѡ личнѡи и живѡшѡ друштвеноѡи и уређења државнѡи* (Вељковић 2015: 25); 2. „*благотворан*, *користан*“: *Она [Ковиљача] има мноѡи имена, али јѡш није била срећна, да јѡј се да име, које би одѡворило блаѡсловеноме раду њезиних вода* (Мил. М. Ђ., РСАНУ I, 619); 3. „*срећан*, *блажен*“: *Треба консолидовајти земљу, а ѡолико њѡријајшеља има ова блаѡсловена ѡруда* (Никол. Д., РСАНУ I, 619) итд.

Такође, од глагола *блаѡсловити* настао је префиксирани глагол *помоћу* префикса *о-*, којим је, не мењајући значење мотивног глагола,

⁶ Речник српскохрватског књижевног и народног језика даје и друга значења, као што су „знак крста којим свештено лице симболично призива божју милост на некога“, „дозвола, одобрење више црквене власти да се изврши неки чин за који постоји канонска препрека (нпр. за склапање брака)“. Међу значењима налазе се и она из општеупотребне сфере, нпр. „призивање божје милости на некога, изражавање жеље за нечији успех и срећу (обично од стране родитеља)“; „здравца којом се исказују разне жеље (обично на свадби)“, „сагласност, пристанак на нешто (обично са жељом да му то буде срећно)“ итд.

само наглашено извршење радње: *облајословиџи* „излити своју милост на некога, на нешто, дати благослов, благословити“: *Тада је један змај ... ѓрелеџио у Русију. Али ја је Христјос „облајословио“ и рекао, да се ујозна „с кјером“ цара їрчкоја и да ју узме за жену* (Дуч. С., РСАНУ XVI, 286). Затим је од њега изведена глаголска именица *облајословљење*, а потом именица *облајословљеностј* „особина онога који је облагословљен“: *Обојословљеностј наше беседе Духом Светјим о Првом Теолоју Цркве Госјогу Исусу Христју ... насушна је јошреба у служби бојословској и црквеној* (Перовић 2011: 15);

бојословиџи (> богословљење; богословство > богословствовати > богословствовање итд.) „говорити, писати о Богу“; од глагола *бојословиџи* изведена је именица *бојословствјво*, а према њој глагол *бојословствјвоваџи* у истом значењу као *бојословиџи* „писати, говорити о Богу“: *Шарген је бојословствјвовао у фанџазмима* (Перовић 2011: 39). Глаголска именица *бојословствјвовање* изведена је од глагола *бојословствјвоваџи*: *Бојословствјвовање које исјушџа из вида Божију вољу о нашем остјајању у стјану биџија ... замаџљује ѓроблем односа светјостји и вечној добробитјија, с једне, и їреха и вечној злобитјија, с друје стјране* (Перовић 2011: 54). Према глаголу *бојословиџи* изведена је суфиксацијом (-исање) глаголска именица *бојословисање* „изношење, интерпретирање богословског знања“: *Језик (као и ум) мора да „сазри“ за „словесно узлетјање ка Смислу, за разумно бојослужење и бојословисање“* (Балић 2007: 113);

краснословиџи у значењу „говорити красно, кићено, лепо и изражајно, на уметнички начин, рецитовати, декламовати“ – *Ову је ѓјесму краснословио у србској школи карловачкој на светјосавској слави* (Бег. Н., РСАНУ X, 430) – настало је срastaњем двеју речи: прилога *красно* и глагола *словиџи*;

їразнословиџи у примарном значењу „празно, испразно словити, говорити о ономе што није духовно вредно, што није у вези са спасењем“, односно у детерминологизираним значењу „говорити нешто што нема значења ни смисла“ (РМС IV, 851) настало је срastaњем прилога *їразно* с глаголом *словиџи*;

славословиџи у значењу „молитвено прослављати Бога, ређе и кога од светих“ у даљој деривацији мотивише глаголску именицу *славословљење*: *Хришћанин [учестјвује у] ... славословљењу Бога и ѓаниїричком оїшјењу са њим* (Перовић 2011: 204), итд.

3.2. Именица *слово*. За разлику од глагола *словиџи* који је данас застарео, именица *слово* припада општеупотребној лексици савременог

српског језика. Најобичније значење у којима се именица *слово* данас употребљава јесте оно које је и у Речнику Матице српске означено под 1а.: „писмени знак у писму, азбуци, који обично одговара одређеном гласу“ (РМС V: 862). Невелик број твореница мотивисаних именицом *слово* у српском језику, као што су *словоливац*, *словослаїач*, *словце*, у садржају имају ово значење именице *слово*. Друга значења у Речнику обележена квалификатором арх. звуче архаично из угла општеупотребне лексике српског језика, нпр.: „реч“ (слово Божије), затим „говор, беседа у различитим свечаним или тужним приликама“ (поздравно слово) итд.

У описним речницима савременог српског језика (в. РСЈ; РМС) није забележено значење речи *слово* према грчком *λόγος* којим се у православном хришћанству, утемељеном на ћирило-методијевској традицији, именује Син Божији (Јов. 1, 1).⁷ Владика Николај Велимировић у *Охридском їролоју* именицу *слово* („Слово“) употребљава управо у том значењу: *Да созерцавам Госјода Исуса Христја као божанско Слово (Лотјоса), и їо: 1. како је їроједини Бої све саздао Словом Својим, їј. Христјом Госјодом, 2. како је бесловесан сваки човек који се удаљава од Христја, Слова Божјеја, и у коме нема Христја* (Велимировић 2008: 12).

3.3. Придев *словесан*. У морфемској структури придева *словесан* разликујемо коренску морфему *слов-*, део проширене основе *-ес-* и придевски наставак за облик у мушком роду једине *-ан*. Из угла историјске творбе речи, код придева *словесан* разликујемо творбену основу *словес-* и суфикс за творбу придева *-ан*. Ако се погледају значења овог придева – прво оно које припада сфери православне духовности: „који живи у вери по Христу (Слову Божијем), који је на путу обожења“: *А словесно биће човек, їризван је и на само обожење* (Перовић 2011: 203), а затим и друго значење, које бележе речници „који правилно слови, резонује и сл., разуман“: *Човек масе живи само чулним живоїтом, їо је їре живоїшарење ... но живоїш свесна и словесна човека* (Скерл., рмс V: 862), закључиће се да је у основи овог придева присутна глаголска мотивација.

Као придев супротног значења с префиксом *без-* имамо придев *бесловесан*, чије је примарно (терминолошко) значење „који нема словесну природу, лишен словесности“: *Да созерцавам ... како је бесловесан сваки човек који се удаљава од Христа, Слова Божјеја* (Велимировић

⁷ Поред овог значења, именица *слово*, *словес* у црквенословенском језику означавала је „реч“, „изговор речи“, „говор“, „учење, наука“, „заповести“ (Ремнева и др. 1999: 206, у речнику).

2008: 12), док је друго значење настало детерминологизацијом примарног „који нема разума“: Она [искра божествена] се зове ум, њој ком се разликујемо од бесловесних животиња (Стер., РСАНУ I: 492).

У грађи је забележен придев *бесловесије*, који се творбено може интерпретирати као изведеница настала суфиксацијом предлошко-падешке конструкције, при чему је у питању црквенословенски суфикс *-ије*. Или је пак цела реч преузета из црквенословенског (рускословенског) у српски књижевни језик, у истом значењу као именица *бесловесности*, нпр. *Господ ће ширажићи од нас одговор на ишчање шива смо учинили са силама које су нам биле даише за развијање дарова, а ми их у међуремену ујоштребили на трех; односно на бесловесије* (Перовић 2011: 70).

Од придева *словесан* изведена је именица *словесности* у значењу „теоријско знање о нечему, научност, знаност“: *Доказивање шиваова вере био би соптрадѣсто in adjesto. Ипак, што не значи да је вера (хришћанска) личена словесности и да иредсѣавља љуку иројекцију човека и иразну фанѣиѣзију* (Правосл. мис. 2016: 15).

Према придеву *бесловесан* деривирана је именица *бесловесности*, у значењу „особина онога који је бесловесан, који не живи у вери по Христу (Слову Божијем), који није на путу обожења“, односно „особина онога који нема разума, свести и сл.“: *Да би се шелеса [мрѣиваца] ... у најиредак од људској неразуму и од скошске бесловесности сачували ... да се нареди: 1, Да се свако шѣаро иробље ... зайустии* (СА 1879, РСАНУ I: 492).

3.4. Именичке сложеннице са основном -слов у другом делу и њеним проширеним варијантама: -слов(и)је, -словље.

1) основа -слов / -словље у значењу „књига, рукопис и сл.“

месецослов / мјесецослов а. „књига у којој су хронолошким редом, по месецима односно празницима описана житија светаца; сама имена светаца, односно њихов редослед у таквој књизи“: *У Прологу и месецослову руском шѣоји, да су моћи Пешкине иренесене из ошачасѣива јој у Трнов I. 1201* (Рув. И., РСАНУ XII: 411), *Шѣари њој ... умрије. У село шѣижу нови ... са силесијом књѣита, међу којима ниѣици је било часловца, ни мјесецослова* (Бор. С., РСАНУ XII: 411) итд.; б. „календар са означеним верским и другим празницима“ (Љуб., РСАНУ XII: 411);

молићвослов „богослужбена књига из које свештеник чита молитве у предвиђеним приликама, требник“: *Уледам ја на једном шѣолчићу један молићвослов њиов, узмем ја и ошворим* (Цвјетк., РСАНУ XIII: 20), (Енц. правосл. II: 1253);

родослов / родословље 1. „историја, лоза, стабло неке породице, порекло, генеалогичка“; 2. „документ, спис, цртеж и сл. са подацима о прецима“ (РМС V: 555).

2) основа -словље / -словѣје у значењу „теоријско знање о некој науци; излагање, изношење каквог садржаја; наука, дисциплина и сл.“

бојословије „в. богословље“: *Православно дошмаићично бојословије ... има да изложи хришћанске дошмаише у систѣмашком иорѣшку ... у духу иравославне цркве* (Шев. М., РСАНУ I: 7);

бојословље „наука о Богу, о вери, теологија“: *Монах Сава нарочишћу дажњу обрашћо је био бојословљу и изучавану дошмаиша иравославне цркве* (Радон. Ј., РСАНУ II: 7);

језикословље „наука о језику, филологија, лингвистика“: *Учио је Хери ... философију и језикословље, са особишом наклоношћу ка германским, нарочишћо шѣароеншлеским шѣудијама* (Мијалк., РСАНУ VIII: 708);

молићвословље „молитвени текстови; говорене молитва“: *Теологија Тѣишка, молићвословље и докосологија Тѣишка ... вайѣуће су шѣме иосишнуклеарисшћичкој хришћанској бојословља* (Перовић 2011: 67), (Енц. правосл. II: 1253);

обредословије „в. обредословље“: *А знаш ли иравило службе како ваља обредословије?* (Лаз. Л., РСАНУ XVI: 432);

обредословље „наука, учење о верским обредима, о одржавању службе божје, литургика“: *Предаје се у бојословији ... каноничко ираво; обредословље; иојање* (Мил. М. Б., РСАНУ XVI: 432), *Целокудан живош Цркве одвија се у благодати, и сав он освешѣива се и мимо свѣше Лишурѣије, иушѣм друћих Тајни и Обредословља* (Перовић 2011: 61);

иразнословље „говорење о ономе што није духовно вредно, што није у вези са спасењем; (ир.) „празно говорене, блебетање“: *Боље је шѣиваиши, него време ироводиши у иразнословљу* (Вељковић 2015: 75);

ириродословље „наука о природи и природним појавама“ (РМС V: 97); *свешћенословље* „оно што садржи Реч Божију (Слово Божије – Свето писмо); говорене и писање о Богу и божанскоме“: *Жива шѣологија (свешћенословље) делашна је само у ирисусићу живоша носшоца конкретне шѣоше; нема ли њѣа, шѣологија зайада или у новашторштво без иокрића, или иосѣиѣје конзервацишвизованом* (Перовић 2011: 204).

славословље „молитва за време јутрења и повечерја; уопште молитвено прослављање Бога“: *Протишвник наш, ђаво, ирошони [се] иласом славословља Боју* (Вељковић 2015: 25), (Енц. правосл. III: 1772). У творбеном

односу са глаголом *славословиѣи* и именицом *славословѣ* налази се придев *славословни* у значењу „који је посвећен славословљу, тј. слави Господа Бога“: *Он [ујокојен монах] ће се још и славословним одама олашавати* (Перовић 2011: 179);

3) основа *-слов* у значењу „онај који се бави науком, учењем о оном што значи први део сложенице; онај који словесно разговара, беседи са неким и сл.“

боѣослов „стручњак за богословље, теолог“⁸ (РСАНУ II: 7); према именици *боѣослов* изведен је придев *боѣословски*, а помоћу суфикса *-ија* настала је именица *боѣословија* (према синтагми богословска школа): *У Карловцима је још одавно била боѣословија* (Вук Рј.: 871, под школа), *Поред малих школа у Београду је 1808 заснована Велика Школа, а 1810 Боѣословија или Боѣословска Школа* (Вукић. М., РСАНУ II: 7);⁹

двојеслов („Двојеслов“) „онај који беседи, разговара са саговорником, сабеседник; део агиоантропонима уз св. Григорија“:¹⁰ *Папа римски Свети Григорије Двојеслов или Сабеседник, тако прозван због дивних беседа својих, би рођен у самом Риму око 540. године* (www.spc.rs/sr/sveti-grigorije-dvojeslov/ приступљено 17. 5. 2018. године);

језикослов „онај који се бави проучавањем језика, језички стручњак, филолог, лингвист“¹¹: *Докъ се не позна савъ животиѣ языка, дошле се не моју ни његови закони происивати ... То су наши језикослови моли досаде сви редомъ искусити* (Нинк., РСАНУ VIII: 707–708);

краснослов „онај који о свему суди са гледишта лепог, онај који има развијен смисао и осећање за лепо, естетa“ (Поп. Ђ., РСАНУ X: 430);

Христѣослов „онај који красно, зналачки и с љубављу говори и пише о Господу Исусу Христу“¹² итд.

⁸ Речник САНУ бележи именицу *боѣословац* у истом значењу: Богословац по струци ... Милићевић се бавио различним пословима као нестручњак (Скерл., РСАНУ II: 7), А зар ја њу не могу удати за богословца? (Весел., РСАНУ II: 7).

⁹ Према именици *боѣословија* изведени су придеви *боѣословијин*, *боѣословијски* (в. под тим одредницама у РСАНУ).

¹⁰ Термин за поменути део агиоантропонима назива се *аѣномен*. Овој проблематици посвећен је одељак под називом *Аѣномени* у Балић 2013: 245–257.

¹¹ Речник САНУ бележи именицу *језикословац* у истом значењу: Ви, језикословац, знате врло добро, да различни народи дају истој ствари, послу или одношају различна назвања (Богиш., РСАНУ VIII: 708).

¹² Овако је приређивач назвао св. Јустина (Поповића) у наслову збирке његових сабраних дела (Поповић 2007).

4. Закључак. На основу спроведене анализе закључујемо да се на плану морфемске структуре основа (-)слов- у свим наведеним примерима издваја као коренска морфема, повезујући се на синхронном плану структурно и семантички са именицом *слово* и глаголом *словити*.

Творбена структура анализираних речи умногоме је сложенија од морфемске. Као што примери показују, начелно се могу издвојити две групе твореница. Једну чине творенице са основом (-)слов(ес)- код којих се творбена мотивација у првом степену творбе везује за глагол *словити* у значењу „говорити, беседити“: *словесан*, *ословиѣи*, *блаѣословиѣи*, *краснословиѣи*, *ѣразнословиѣи* итд. У оквиру исте групе налазе се творенице настале у даљој деривацији (другог, трећег степена), нпр. од глагола *блаѣословиѣи* изведена је именица са нултим суфиксом *блаѣослов*, од глагола *боѣословиѣи* изведена је именица *боѣословисање* итд. Другу групу твореница чине речи које у свом саставу имају везану основу *-слов*, *-словље* (арх. *-слов(и)је*) као лексички несамосталну морфему са одређеним појмовним значењем, нпр. везана основа *-слов* са значењем „књига, рукопис и сл.“ у примерима *месеѣослов* / *мјесеѣослов*, *молиѣвослов*, *родѣослов* и сл.

Иако је у историјскојезичком смислу знатан број сложеница са поменутиим везаним основама настао у процесу калкирања према грчком језику узору, а потом у савремени српски језик непосредно усвојен из црквенословенског, везане основе *-слов* и *-словље* (арх. *-слов(и)је*) из перспективе савременог стања представљају творбена средства са одређеним лексичким значењем, којима се, према одговарајућем творбеном моделу, граде именичке сложенице: *двојеслов* („Двојеслов“), *језикослов*, *Христѣослов*, *боѣослов*; *боѣословље*, *језикословље*, *молиѣвословље*, *обредѣословље*, *ѣразнословље*, *ѣприродѣословље*, *свешѣенѣословље*, *славѣословље* итд.

Управо због чињенице да се од домаћих творбених морфема са лексичким значењем граде сложенице по истом моделу као што се у стручним терминологијама из разних области знања граде речи специјалне (терминолошке) употребе од грчких и латинских основа, везане основе *-слов*, *-словље* (арх. *-слов(и)је*) сматрамо суфиксоидима семантички еквивалентним основама грчког порекла (уп. *-словље* / *-слов(и)је* са *-логија* односно *-слов* са *-лої*).

ИЗВОРИ

- Велимировић 2008: Николај Велимировић. *Охридски ѓролої*. Лелић – Ваљево: Епархија Ваљевска и Манастир Лелић.
- Велимировић 2003: Николај Велимировић. *О Боїу и људима*. Ваљево: Глас Цркве.
- Вельковић 2015: Г. Вельковић. *Православни ѓодсеїшник за ѓресїуїну 2016. ѓодину*. Крагујевац: Духовни луг.
- Вук Р. 1898: Вук Стефановић Караѓић. *Срїски рјечник* (истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима). Треће (државно) издање. Биоград.
- Енци. правосл. I–III: *Енциклопедија ѓправославља I–III* (штампано с благословом Његове Светости Патријарха српског господина Павла) / Димитрије М. Калезић (гл. ур.). Београд: Савремена администрација, 2002.
- Перовић 2011: Давид Перовић. *Пројаве хришћанскої еїтоса у Домосїроју сїасења, кроз личност, и у боїословљу. Сїослови о христїоїшхији као нарави ѓо Христїу и о нарави анїихристїовскої*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања.
- Поповић 2007: Јустин Поповић. *Боїоносни Христїослов*. Манастир Хиландар.
- Правосл. мис. 2016: *Православни мисионар*. Суботић, Оливер (ур.). св. 348, новембар–децембар (2016).
- РМС I–VI: *Речник срїскохрватїскої књижевної језика*. Нови Сад–Загреб: Матица српска и Матица хрватска (I–III), Нови Сад: Матица српска (IV–VI), 1967–1976.
- РСАНУ I–XX: *Речник срїскохрватїскої књижевної и народної језика* (до сада изашло 20 књига). Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- РСЈ: *Речник срїскоїа језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Балић 2007: Ружица Бајић (Левушкина). *Боїослужбени језик у срїској ѓправославној цркви (ѓрошлост, савремено сїање, ѓерсїекїшње)*. Београд: Манастир Бањска и Институт за српски језик САНУ.
- Балић 2013: Ружица Бајић (Левушкина). *Лексика из сфере ѓправославне духовностїи у срїском језику и њена лексикоїграфска обрада*. Рукопис

- докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2013. године, 477 стр.
- ВЕРЕЩАГИН 1997: Е. М. Верещагин. *Исїория возникновения гревнеїо обеславянскоїо лїтературноїо языка*. Переводческая деятельность Кирилла и Мефодия и их учеников. Москва: Мартис.
- ЈОВАНОВИЋ 2016: Владан Јовановић. *Везане основе домаћег (словенског) порекла у морфемској и творбеној структури српског језика*. *Зборник Матице срїске за филолоїију и линївистїику*, 69/1, 103–113.
- КЛАЈН 2002: Иван Клајн. *Творба речи у савременом срїском језику*. *Први гео: слаїање и ѓрефиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уѓбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- НИКИТОВИЋ 2014: Зорица Никитовић. *Сложенице у ориїоналним срїско-словенским гјелима сакралної каракїтера*. Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци.
- РЕМНЕВА И ДР. 1999: М. Л. Ремнева, В. С. Савельев, И. И. Филичев. *Церковнославянский язык*. Москва: Филологический факультет.
- ЦЕЙТЛИН 1986: Р. М. Цейтлин. *Лексика гревнеболгарских рукописей X–XI вв*. София: Издательство Болгарской академии наук.
- ШАНСКИЙ 2010: Н. М. Шанский. *Очерки ѓо русскому словообразованию*. Москва: УРСС.

- СКОК I–IV: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb: JAZU, 1971–1974.

Vladan Z. Jovanović

Stem (-)slov(-) and its extended variants (-)sloves-, -slovlje, -slov(i)je in morphemic and derivational structure of the Serbian language

Summary

The paper analyses words containing the stem (-)slov- and its extended variants (-)sloves-, -slovlje, -slov(i)je from the perspective of the morphemic and derivational structure of the contemporary Serbian language. On the level of morphemic structure, the stem (-)slov- is singled out as a root morpheme in all the examples discussed, thus being connected, on

the synchronical level, both structurally and semantically, with the noun *slovo* and the verb *sloviti*. The derivational structure of words analysed is more complex than the morphemic one. Basically, one could extrapolate two groups of derivatives. One group is made of derivatives with the stem (-)слов(es)-, with which the derivative motivation in the first degree of derivation is connected with the verb *sloviti*, meaning “to talk, to speak”: *slovesan*, *osloviti*, *blagosloviti*, *krasnosloviti*, *prazosloviti*, etc. In the scope of the same group, there are derivatives made in further derivation (in the second and the third degree), e.g. from the verb the *blagosloviti*, the noun *blagoslov* was derived with the use of zero suffix, from the verb *bogosloviti* the noun *bogoslovlje* was derived, etc. The other group of derivatives consists of compounds which have the stem -слов, -словlje and -слов(i)je as their part, which is a lexically dependent morpheme with a specific conceptual meaning, e.g. the linked stem -слов/словje with the meaning “a book, a manuscript, etc.” in examples such as *mesecoslov/mjesecoslov*, *rodoslov/rodoslovlje*. Even though in the historically linguistic sense a considerable number of compounds with the above mentioned linked stems appeared in the process of calquing according to the Greek linguistic pattern, and then directly adopted into the contemporary Serbian language from the Old Church Slavonic, the linked stems -слов and -словlje (arch. -слов(i)je) from the perspective of contemporary conditions represent derivative means with a specific lexical meaning, which, according to the corresponding derivative model form nominal compounds: *dvojeslov* (“*Dvojeslov*”), *jezikolov*, *Hristoslov*, *bogoslov*, *bogoslovlje*, *jezikoslovlje*, *molitvoslovlje*, *obredoslovlje*, *prazoslovlje*, *prirodoslovlje*, *sveštenoslovlje*, *slavoslovlje*, etc.

Keywords: stem (-)слов(-), expanded variants of the stem (-)sloves-, -словlje, -слов(i)je, morphemic structure, word formation processes, meaning, Serbian language.

Душко Певуља*
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Прегледни научни рад
УДК 821.163.41-3.09
DOI 10.7251/PNSJK1807051P
COBISS.RS-ID 7662616

ПРИПОВЈЕДАЧ И ЊЕГОВА ОБЛИЧЈА КА ЈЕДНОЈ МОГУЋОЈ ТИПОЛОГИЈИ ПРИПОВЈЕДАЧЕВЕ ПОЗИЦИЈЕ У НАРАТИВНИМ ТЕКСТОВИМА

Категорије приповједач и перспектива приповиједања посматране су и размотрене у овој раду у оквирима неких од најутицајнијих теорија приповиједања у другој половини двадесетог вијека, периоду у коме је наратологија стасала као самостална дисциплина и доживјела велики успон. Иако су наратор и перспектива из које посматра догађаје које презентује у приповједном тексту два засебна чиниоца, теоретичари различитих оријентација дозвољавају њихово обједињавање у оквирима прецизно дефинисаног интерпретативног приступа. У овој раду су, укратко, колико је то било нужно за обраду насловом задате теме, представљене теорије приповиједања Волфганга Кајзера, Вејна Бута, Франца Штанцла, Жерара Женета и Мике Бал. Указано је на њихове идејне подударности и термилошке разлике, као и на драгоцјена нијансирања која назначавала свака од посматраних приповједних теоријских платформи. Садржајно и термилошки ни једна од теорија приповиједања нема општеприхваћен статус, због чега се у раду залажемо за приступ који би интегрисао добре стране сваке од њих, а занемарио оне које су оспорене услед непримјенљивости. С обзиром на значај наратора и његовог статуса у причи, чинилаца који представљају услов њеног приповједног карактера, сачинили смо једну могућу типологију позиције приповједача која се темељи на ставовима наведених теоретичара књижевности. Као и сваки други вид теоријског уопштавања у науци о књижевности и понуђена типологија има смисла само уколико је интерпретативно примјенљива и саобразна са разноврсном природом прозних књижевних дјела.

Кључне ријечи: наратологија, приповједач, приповједна перспектива, фокализација, тачка гледишта, приповједни нивои, Волфганг Кајзер, Вејн Бут, Франц Штанцл, Жерар Женет, Мике Бал, Борис Успенски.

1 УВОД. Приповједач није „једна међу многим текстуалним категоријама, већ [...] услов текста” (Вукићевић 2007: 7), супстанцијални чинилац његове наративности. Бројни су приповједни текстови који немају неку од важних приповједних категорија (опис, сцена, мо-

* duskopevulja@gmail.com